

Μίλτος Δ. Λειβαδίτης

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

Ιατρικά, κοινωνικά, νομικά προβλήματα:
η συμβολή της Κοινωνικής Ψυχιατρικής

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

Καταλογισμός και Δικαστική Ψυχιατρική

Όπως αναφέρθηκε ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο, στο Ειδικό Μέρος του Ποινικού Κώδικα, καθώς και σε διάφορους άλλους ειδικούς ποινικούς νόμους, περιγράφονται τα περιστατικά που συγκροτούν την ειδική υπόσταση των εγκλημάτων. Ορισμένα από τα περιστατικά αυτά ανήκουν στην «εξωτερική» πραγματικότητα και συνιστούν την αντικειμενική υπόσταση της εγκληματικής πράξης. Ορισμένα άλλα αφορούν τον «εσωτερικό» ψυχικό κόσμο του δράστη και συνιστούν την υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος.¹ Έτσι π.χ. η πράξη της θανάτωσης ενός άλλου ανθρώπου και η βούληση του δράστη να προκαλέσει αυτό το αποτέλεσμα συνιστούν αντίστοιχα την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας με πρόθεση (άρθρο 299 Π.Κ.).

Μερικές φορές, παρόλο που πληρούνται οι προϋποθέσεις της ειδικής υπόστασης του εγκλήματος οι υπάρχουσες συμπληρωματικές περιστάσεις αίρουν τον άδικο χαρακτήρα της πράξης η οποία παύει να θεωρείται έγκλημα. Στο Γενικό Μέρος του Π.Κ. αναφέρονται ως τέτοιες περιστάσεις η προσταγή, η άμυνα, η ανάγκη. Έτσι π.χ. αν κάποιος φονεύσει άλλον ευρισκόμενος σε κατάσταση νόμιμης άμυνας, δεν διαπράττει έγκλημα αν και η κατά τα άλλα πράξη του καλύπτει την ειδική υπόσταση του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας από πρόθεση.

Σε ορισμένες περιπτώσεις ο νομοθέτης κρίνει ότι παρόλο που μια πράξη καλύπτει την ειδική υπόσταση ενός εγκλήματος και δεν υπάρχει λόγος άρσης του άδικου χαρακτήρα της, ο δράστης δεν είναι προσωπικά αξιόμιμπος για ό,τι έκανε (ή τουλάχιστο δεν είναι τόσο αξιόμιμπος ώστε να πρέπει να του επιβληθεί κάποια ποινή). Η απόδοση μομφής προς το δράστη ενός εγκλήματος για την πράξη του λέγεται καταλογισμός.² Για να υφίσταται καταλογισμός πρέπει να υ-

πάρχει υπαιτιότητά (άρθρο 26 Π.Κ.), δηλαδή δόλος (άρθρο 27 Π.Κ.) ή αμέλεια (άρθρο 28 Π.Κ.) και να μη συντρέχουν ορισμένες καταστάσεις οι οποίες αίρουν τον καταλογισμό, π.χ. παιδική ηλικία του δράστη (άρθρο 126 Π.Κ.), πλάνη (άρθρα 30 και 31 Π.Κ.), διατάραξη των ψυχικών λειτουργιών (άρθρο 34 Π.Κ.). Σε ορισμένες περιπτώσεις ο καταλογισμός δεν αίρεται εντελώς αλλά περιορίζεται (άρθρο 36 Π.Κ.). Η Δικαστική Ψυχιατρική ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τις περιπτώσεις άρσης ή περιορισμού του καταλογισμού που συνδέονται με την ύπαρξη διατάραξης των ψυχικών λειτουργιών στο δράστη.

Από την αρχαιότητα το Ποινικό Δίκαιο επιφύλασσε ευνοϊκή μεταχείριση στους παράφρονες. Το Ρωμαϊκό Δίκαιο περιλαμβάνει σε αυτή την κατηγορία τους "furiosi" τους "mente capti" τους "dementes".³ Το μεσαιωνικό δίκαιο, αντίθετα, υπό την επίδραση δαιμονολογικών αντιλήψεων, θεωρούσε ότι μέσω της τιμώρησης των παράφρονων παραβατών πολεμούσε τους δαίμονες οι οποίοι κατείχαν την ψυχή τους και παράλληλα τους εξάγνιζε. Κατά τους νεότερους χρόνους, (ιδίως κατά τους δύο τελευταίους αιώνες), υπό την επίδραση των ιδεών του φυσικού δικαίου, θεωρήθηκε άδικο να τιμωρείται από το νόμο η πράξη, ενώ τις συνέπειες της ποινής της υφίσταται ο συγκεκριμένος κάθε φορά δράστης. Η διερεύνηση της σχέσης του ψυχικού κόσμου του παραβάτη προς την εγκληματική πράξη με τη μορφή της αναζήτησης από το δικαστήριο της υπαιτιότητας ή της επίκλησης από τον κατηγορούμενο της έλλειψης καταλογισμού λόγω ψυχικής διαταραχής έγινε θεμελιώδες στοιχείο του ποινικού συστήματος των περισσότερων κρατών.

Στην Ευρώπη, η ανάπτυξη της Ψυχιατρικής κατά το 19ο αιώνα συνέβαλε αποφασιστικά στη διαμόρφωση της νομικής έννοιας του καταλογισμού. Σύμφωνα με τις απόλυτες, φαναλιστικές, απόψεις της εποχής η τρέλα συχνά θεωρήθηκε ως κατάσταση ασυμβίβαστη με θεμελιώδεις ανθρώπινες ιδιότητες όπως η λογική σκέψη, ο αυτοέλεγχος. Είναι χαρακτηριστικές π.χ. οι θεωρίες που αναπτύχθηκαν την εποχή αυτή για τις «μονομανίες» (π.χ. κλεπτομανία, πυρομανία, ανθρωποκτόνος μανία). Θεωρήθηκε ότι το άτομο που βρίσκεται σε μια τέτοια κατάσταση χάνει εντελώς την ικανότητα να ελέγξει τις πράξεις του, συνεπώς δεν είναι δίκαιο να τιμωρείται για ό,τι έπραξε.

Από το 1860 ο γαλλικός Ποινικός Κώδικας ορίζει ότι δεν υπάρχει ούτε έγκλημα ούτε ποινή αν ο κατηγορούμενος βρισκόταν σε κατάσταση παραφροσύνης (art. 64 C.P.). Σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες αντί της λέξης παραφροσύνη χρησιμοποιήθηκαν (μερικές φορές διαζευτι-

κά μεταξύ τους) εκφράσεις με ευρύτερη ή περισσότερο ειδική έννοια όπως π.χ. ψυχική νόσος, ψυχική ανωμαλία, διατάραξη της συνείδησης, διανοητική καθυστέρηση, νοσηρή διατάραξη των ψυχικών (ή των πνευματικών) λειτουργιών. Σε μερικές χώρες (π.χ. Αυστρία, Δανία, Ισλανδία, Σουηδία) στις αιτίες άρσης του καταλογισμού περιλαμβάνονται και καταστάσεις έντονης έξαρσης ή έκπτωσης ορισμένων ψυχικών λειτουργιών οι οποίες δεν έχουν το χαρακτήρα ψυχικής νόσου π.χ. κρίση οργής ή φόβου, γεροντική έκπτωση νοητικών ικανοτήτων.⁴

Σε ορισμένες νομοθεσίες, για την αναγνώριση έλλειψης καταλογισμού δεν αρκεί η ύπαρξη μιας από τις ανωτέρω αναφερθείσες διαταραχές ή αποκλίσεις των ψυχικών λειτουργιών κατά την εκτέλεση της παραβατικής πράξης. Αναζητείται και αξιολογείται η συγκεκριμένη κάθε φορά, σχέση του ψυχικού κόσμου του δράστη (ιδίως της νόησης και της βούλησής του) με την παράβαση που διέπραξε όπως π.χ. η ικανότητά του να αντιληφθεί τον άδικο χαρακτήρα, τη φύση, την ποιότητα της πράξης, η δυνατότητά του να ελέγξει την παρόρμηση η οποία τον οδήγησε σ' αυτή. Σε πολλές περιπτώσεις (π.χ. στην ελληνική νομοθεσία) απαιτείται η ύπαρξη αφενός διατάραξης των ψυχικών λειτουργιών αφετέρου συγκεκριμένων επιπτώσεων εξαιτίας της διατάραξης, στην κρίση και στην βούληση του δράστη, οι οποίες διευκόλυναν τη λήψη της εγκληματικής απόφασης.

Στο αγγλοσαξωνικό ποινικό δίκαιο περίπτωση-σταθμό, για τη διαμόρφωση των κριτηρίων με τα οποία εκτιμάται η έλλειψη καταλογισμού, αποτέλεσε η περιβόητη δίκη MC Naughton (1843).⁵ Πριν από αυτή τη δίκη τα αγγλικά δικαστήρια σπάνια ασχολούντο με το πρόβλημα του καταλογισμού και όταν αυτό συνέβαινε χρησιμοποιούσαν τα εξής κριτήρια: α) την ικανότητα του δράστη να αντιλαμβάνεται την ηθική διάσταση των ανθρώπινων πράξεων (the right - wrong test) β) την αδυναμία του να αντιληφθεί το χαρακτήρα και τις συνέπειες της πράξης του περισσότερο από ένα άγριο ζώο (the wild beast test). Είναι προφανές ότι με γνώμονα μόνο αυτά τα περιοριστικά κριτήρια, πολλοί παραβάτες με σοβαρές ψυχικές διαταραχές εκρίνοντο ένοχοι. Η αντιμετώπιση αυτή και μάλιστα σε μια εποχή, κατά την οποία κυριαρχούσαν εξοβλιωτικές συνθήκες σαφρονισμού, κρινόταν ως άδικη και προκαλούσε αντιδράσεις από νομικούς, ψυχιάτρους, και ένα μέρος της φιλελεύθερης κοινής γνώμης.⁶

Ο MC Naughton, όπως αποδείχθηκε στη δίκη του, παρουσίαζε παραληρητικές ιδέες δίωξης. Μεταξύ των δικτών του περιελάμβανε

και το Συντηρητικό Κόμμα, γι' αυτό αποφάσισε να δολοφονήσει τον συντηρητικό πρωθυπουργό της Μ. Βρετανίας. Προετοίμασε μεθοδικά το έγκλημα, όμως από λάθος φόνευσε το γραμματέα του πρωθυπουργού. Αρκετοί ψυχίατροι που κλήθηκαν να εξετάσουν το δράστη και από την πλευρά της υπεράσπισης και από την πλευρά της κατηγορούσας αρχής, βεβαίωσαν το δικαστήριο ότι έπασχε από σοβαρή ψυχική διαταραχή. Ο MC Naughton απαλλάχθηκε και έζησε τα υπόλοιπα 23 χρόνια της ζωής του έγκλειστος σε ψυχιατρικά άσυλα.

Η απαλλακτική απόφαση του δικαστηρίου προκάλεσε σημαντική κοινωνική αναστάτωση και δυσφορία. Η κυβέρνηση ανέθεσε σε μια ομάδα δικαστών να διασαφηνίσει ορισμένα νομικά προβλήματα που σχετίζονται με την ποινική υπευθυνότητα των ατόμων με ψυχικές διαταραχές. Η απάντηση των δικαστών που ονομάστηκε «κανόνες του MC Naughton» (MC Naughton Rules), διαμόρφωσε και επηρεάζει τη δικαστική πρακτική ως προς τα ζητήματα του καταλογισμού στις αγγλοσαξωνικές χώρες μέχρι σήμερα.

Σύμφωνα με τους κανόνες MC Naughton, κάθε κατηγορούμενος θεωρείται κατ' αρχήν ψυχικά υγιής και υπεύθυνος για τις πράξεις του, εκτός αν αποδειχθεί το αντίθετο. Ο δράστης, ο οποίος είναι ψυχικά ασθενής (insane) πρέπει επιπλέον να αποδείξει ότι δεν γνώριζε τη φύση (nature), ή την ποιότητα (quality) της πράξης του, ή ότι δεν κατανοούσε πως αυτό που έπραττε ήταν άδικο ή (και) κακό (wrong). Σε περίπτωση που υπάρχουν παραληρητικές ιδέες, ο δράστης κρίνεται σαν να ήταν αυτές ορθές π.χ. αν σκότωσε κάποιον επειδή είχε την παραληρητική πεποίθηση ότι διώκεται και ότι απειλείται η ζωή του η πεποίθηση αυτή θα ληφθεί υπόψη ως εάν επρόκειτο για πραγματικό γεγονός.

Είναι φανερό ότι και οι «κανόνες MC Naughton» είναι αρκετά περιοριστικοί. Αναφέρονται σε καταστάσεις παραφροσύνης με σοβαρές διαταραχές της κρίσης, ή με παραληρητικές ιδέες και δεν περιλαμβάνουν περιπτώσεις όπου λόγω της ψυχικής διαταραχής επηρεάζεται η βούληση. Για το λόγο αυτό σε ορισμένες πολιτείες των Η.Π.Α., για την αναγνώριση του ακαταλόγιστου λαμβάνεται υπόψη εκτός από τους κανόνες MC Naughton και η τυχόν ύπαρξη μιας ακατανίκητης παρόρμησης (irresistible impulse). Περαιτέρω, με αφορμή την υπόθεση Durman (1954) διαμορφώθηκε η θεωρία του «παραγώγου» (product) σύμφωνα με την οποία το κρίσιμο ζήτημα για την αναγνώριση (ή μη) του ακαταλόγιστου αν η εγκληματική συμπεριφορά είναι (ή όχι) παράγωγο της ψυχικής διαταραχής. Κατά το 1972 το Αμερικανικό

Ινστιτούτο Δικαίου (American Law Institut) πρότεινε την εξής ρύθμιση: Δεν είναι ποινικά υπεύθυνος, όποιος λόγω ψυχικής διαταραχής δεν έχει επαρκή ικανότητα να εκτιμήσει τον εγκληματικό χαρακτήρα της συμπεριφοράς του, ή να συμμορφώσει τη συμπεριφορά του στις απαιτήσεις του νόμου. Τα κριτήρια σε αυτή την περίπτωση είναι περισσότερο διευρυμένα από τους κανόνες MC Naughton (λιγότερο όμως από τη θεωρία του παραγώγου), και περιλαμβάνουν τις διαταραχές της βούλησης. Αργότερα στα πλαίσια της αμερικάνικης ομοσπονδιακής νομοθεσίας, η Comprehensive Crime Control Act (1984) κατήργησε ξανά το κριτήριο της βούλησης, δηλαδή της δυνατότητας συμμόρφωσης, και αποδέχθηκε αυτούσια τα κριτήρια των κανόνων Mc Naughton με μια διαφορά: Δεν απαιτείται πλέον ο δράστης «να μην γνώριζε», αλλά «να μη μπορεί να εκτιμήσει». Θεωρείται ότι η ανωτέρω διατύπωση διευρύνει τα κριτήρια αυτά δεδομένου ότι η έκφραση «δε μπορούσε να εκτιμήσει» αφορά όχι μόνο τις γνωστικές ικανότητες του ατόμου αλλά και τη συγκινησιακή του κατάσταση, όταν εκτελούσε την κρίσιμη πράξη.

Σχετικά νεότερο νομικό δημιούργημα είναι η κατάσταση περιορισμένου καταλογισμού. Η αναγνώρισή της, κατ' αναλογία προς τα ισχύοντα σε διάφορες νομοθεσίες ως προς την ελλειψη καταλογισμού, προϋποθέτει ελαφρότερες επιπτώσεις μιας ψυχικής διαταραχής στη νοητική λειτουργία και τη βούληση του δράστη όπως: δυσκολία (και όχι αδυναμία) κατανόησης του ανήθικου χαρακτήρα, ή υπολογισμού των βλαβερών συνεπειών μιας εγκληματικής πράξης, σημαντική ελάττωση (και όχι ανυπαρξία) της ικανότητας αντίστασης σε μια παρόρμηση. Δηλαδή, στην περίπτωση μειωμένου καταλογισμού ο δράστης κρίνεται άξιος μομφής, όχι όμως τόσο έντονης, όσο οι δράστες της ίδιας πράξης οι οποίοι έχουν πλήρη καταλογισμό. Σε πολλές νομοθεσίες (και στην ελληνική) οι ποινικές συνέπειες της ύπαρξης μειωμένου καταλογισμού εξομοιώνονται με αυτές της αναγνώρισης ελαφρυντικών περιστάσεων.

*
* *

Το άρθρο 34 του ελληνικού Π.Κ. ορίζει τα εξής: «Η πράξη δεν καταλογίζεται στο δράστη αν, όταν τη διέπραξε, λόγω νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών ή διατάραξης της συνείδησης, δεν είχε την ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να

ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του για το άδικο αυτό». Στη διατύπωση αυτή περιέχονται ορισμένες εκφράσεις οι οποίες γεννούν προβληματισμούς (ή και προβλήματα) και χρήζουν περαιτέρω διευκρίνισης.

Ο όρος «πνευματικές λειτουργίες», καλύπτει προφανώς όλες τις ψυχικές λειτουργίες (π.χ. και το συναίσθημα και τη βούληση) και όχι μόνο τις ανώτερες νοητικές λειτουργίες (π.χ. την κρίση, τη μνήμη, την αντίληψη). Αυτό αποδεικνύεται και από το ότι η έλλειψη της ικανότητας του «ενεργείν» στην οποία αναφέρεται στη συνέχεια το άρθρο 34 (βλ. την προηγούμενη παράγραφο), δεν συνδέεται με τη νόηση αλλά με τη βούληση.

Επίσης προβλήματα γεννά και η έκφραση «νοσηρή διατάραξη». Οι έννοιες «νόσος» και «νοσηρό», όπως και οι έννοιες «φυσιολογικό» και «παθολογικό» στην Ψυχιατρική αποτελούν αντικείμενο συζητήσεων και αντιπαράθεσεων. Τα περισσότερα κλινικά ψυχιατρικά σύνδρομα δε συνιστούν προς το παρόν νοσολογικές οντότητες (δηλαδή εκδηλώσεις με γνωστή αιτιοπαθογένεια, παθολογοανατομικές ή λειτουργικές βλάβες στο επίπεδο του βιολογικού υποστρώματος). Στη σύγχρονη Ψυχιατρική προτιμάται ο όρος διαταραχή (των ψυχικών λειτουργιών), ο οποίος περιγράφει διάφορες κλινικές οντότητες που χαρακτηρίζονται από έντονη υποκειμενική ψυχική δυσφορία ή (και) σημαντική μείωση της λειτουργικότητας και της προσαρμοστικής ικανότητας του ατόμου. Βέβαια η έκφραση «νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών» συνιστά νομική έννοια και υπόκειται σε νομική (και όχι σε ιατρική) ερμηνεία. Όμως η επιστημονική ασάφεια και η ακαταλληλότητα των χρησιμοποιούμενων όρων μπορεί να συνεπάγεται δυσκολίες για το νομικό ερμηνευτή, για τον ψυχίατρο πραγματογνώμονα, και δυσκολεύει τη συνεννόησή τους.

Το άρθρο 34 περιέχει την έκφραση «διατάραξη της συνείδησης». Στην Κλινική Ψυχιατρική οι διαταραχές της συνείδησης (π.χ. διέγερση, σύγχυση, κόμα) συνήθως αποτελούν κλινική έκφραση οξείας ή οργανικής βλάβης του εγκεφάλου. Όμως στο κείμενο του Π.Κ. ο νομοθέτης έχει αναφερθεί προηγουμένως στη «νοσηρή διαταραχή των ψυχικών λειτουργιών». Είναι προφανές, λοιπόν, ότι με τον όρο αυτό υπονοεί κυρίως καταστάσεις, οι οποίες αν και συνήθως δεν θεωρούνται «νοσηρές» επηρεάζουν την ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται και να επεξεργάζεται την πραγματικότητα που τον περιβάλλει. Σε αυτές τις καταστάσεις ανήκουν η «φυσιολογική» αλλοίωση του επιπέδου της συνείδησης (π.χ. η υπνηλία λόγω κόπωσης), κα-

θώς και ανάλογες καταστάσεις οι οποίες μπορεί να προκαλούνται είτε από οργανικές αιτίες (π.χ. διέγερση λόγω ελαφράς υπογλυκαιμίας), είτε από ψυχοπαιστικές επιδράσεις (π.χ. έξαρση οργής ως αντίδραση σε προκλητική συμπεριφορά).

Από το συνδυασμό των εκφράσεων «νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών», «διαταραχή της συνείδησης», στο άρθρο 34 του Π.Κ. προκύπτει ότι ο νομοθέτης προσδιορίζει με μεγάλη ευρύτητα τις ψυχιατρικές και ψυχολογικές προϋποθέσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να αποτελούν αίτια άρσης του καταλογισμού.

Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 34 του Π.Κ., για την αναγνώριση του ακαταλόγιστου απαιτείται είτε έλλειψη της ικανότητας αντίληψης του άδικου χαρακτήρα της πράξης, (δηλαδή αδυναμία αντίληψης ότι η πράξη αποδοκιμάζεται από την ισχύουσα έννομη τάξη), είτε έλλειψη της ικανότητας ενέργειας σύμφωνα με την αντίληψη για το άδικο αυτό.

Οι εκφράσεις «δεν είχε την ικανότητα να αντιληφθεί» και «δεν είχε την ικανότητα να ενεργήσει» θέτουν ορισμένα ερμηνευτικά προβλήματα. Είναι σίγουρο ότι ένας τυφλός δεν έχει την ικανότητα να δει, ούτε ένας παράλυτος να περπατήσει, ούτε ένας βαριά καθυστερημένος να λύσει μια πολύπλοκη αλγεβρική εξίσωση, ούτε ένα βρέφος να αξιολογήσει ηθικά μια πράξη. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις είναι ανύπαρκτη η εγκεφαλική ή η σωματική λειτουργία, οι οποίες θα προκαλούσαν το ζητούμενο αποτέλεσμα. Αντίθετα, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι οποίες συνήθως συνδέονται με το άρθρο 34 του Π.Κ., η λειτουργική ικανότητα αντίληψης ή ενέργειας δεν είναι ανύπαρκτη αλλά επηρεασμένη. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως η εκτίμηση ότι άτομα που εμφανίζουν ψυχικές διαταραχές στερούνται των θεμελιωδών ιδιοτήτων της ανθρώπινης φύσης (δε διαθέτουν κρίση, αδυνατούν να συγκρατήσουν τις παρορμήσεις τους) είναι παρωχημένη. Όπως πιστεύεται σήμερα πολλές από τις «παράλογες» εκδηλώσεις σοβαρών ψυχικών διαταραχών (π.χ. παραληρητικές ερμηνείες, παρορμητικές κατατονικές αντιδράσεις) εκφράζουν βαθύτερες «λογικές» ψυχικές ανάγκες του ασθενούς και όχι τη βιολογική αδυναμία χρήσης του λογικού και ελέγχου της συμπεριφοράς.

Προφανώς, ο νομοθέτης δεν είχε την πρόθεση να περιορίσει την προστατευτική εμβέλεια του άρθρου 34 στις ελάχιστες περιπτώσεις κυριολεκτικής αδυναμίας αντίληψης ή ενέργειας. Σύμφωνα με την σκοπιμότητα, την οποία φαίνεται να υπηρετεί η ενσωμάτωση στο ποινικό σύστημα της έννοιας του καταλογισμού, (την κάλυψη των

περιπτώσεων που ο δράστης πρέπει να συγχωρείται για το ότι δεν μπόρεσε να πράξει διαφορετικά⁵ είναι (κατά την εκτίμηση του γράφοντος) σκόπιμο να αναγνωρίζεται το ακαταλόγιστο και όταν οι ικανότητες αντίληψης (γνώσης) του άδικου και ενέργειας σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, αν και δεν έχουν εξαλειφθεί, έχουν επηρεαστεί τόσο ώστε να αξιολογείται ότι ο δράστης δεν είναι ποινικά αξιόμπατος γι' αυτό που έπραξε.

Επιπλέον, το άρθρο 34 του Π.Κ. απαιτεί αιτιώδη σύνδεση μεταξύ ψυχικής ή «συνειδησιακής» διατάραξης και ικανότητας αντίληψης ή ενέργειας. Αντίθετα, όπως αναφέρθηκε ήδη ο γαλλικός ποινικός κώδικας αρκείται στην ύπαρξη παραφροσύνης. Κατά την εκτίμηση του γράφοντος, ο ελληνικός κώδικας είναι στο ζήτημα αυτό σαφέστερος και πληρέστερος του γαλλικού, ο οποίος επιπλέον φαίνεται να συνδέει άρρηκτα την παραφροσύνη με την αδυναμία χρήσης του λογικού και με την πλήρη ανευθυνότητα. Αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης των ψυχικών διαταραχών ενισχύει τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις της κοινής γνώμης για την παραφροσύνη και τους παράφρονες και οδηγεί στην εμφάνιση μιας επιπρόσθετης δευτερογενούς ψυχοπαθολογίας. Οι ασθενείς ανταποκρίνονται στις εκτιμήσεις και τις προβλέψεις των «ηγείων» και αναλαμβάνουν το ρόλο του ανεύθυνου «τρέλου» με απρόβλεπτες παράλογες αντιδράσεις. Η περιορισμένη αυτοεκτίμησή τους μειώνεται ακόμη περισσότερο. Έτσι ένα άρθρο που αποσκοπεί στην πληρέστερη προστασία μιας ομάδας ανθρώπων, μπορεί να συντελεί στην κοινωνική τους απομόνωση, στην επιδείνωση των προβλημάτων τους και των δυσπροσαρμοστικών τους αντιδράσεων.

Σύμφωνα με ορισμένες απόψεις, (οι οποίες βρίσκουν απήχηση στην αντιμετώπιση του ζητήματος του καταλογισμού από ποινικά συστήματα άλλων κρατών) η αιτιώδης σύνδεση μεταξύ διατάραξης των ψυχικών λειτουργιών ή της συνείδησης αφενός και της απώλειας της ικανότητας αντίληψης ή ενέργειας αφετέρου αποτελεί πλεονασμό. Θα αρκούσε η απλή αναφορά στη συνέπεια, δηλαδή στο σημαντικό επηρεασμό της ικανότητας σκέψης ή δράσης δεδομένου ότι αυτή η κατάσταση δε μπορεί να έχει άλλη αιτία παρά μια ψυχική διατάραξη. Μάλιστα, υποστηρίζεται εύλογα, ότι καθεαυτός ο σημαντικός περιορισμός της ικανότητας αντίληψης ή ενέργειας συνιστά ψυχική διατάραξη.

Παρόλ' αυτά, δε φαίνεται να είναι εντελώς περιττή η αιτιώδης σύνδεση. Υποδεικνύει ότι ο νομοθέτης προορίζει την αναγνώριση της έλλειψης καταλογισμού σε καταστάσεις κατά τις οποίες οι ψυχικές

λειτουργίες καθεαυτές, παρουσιάζουν κάποια έντονη απόκλιση, ιδιαιτερότητα ή ιδιομορφία. Αντίθετα, παρόλο που με μια ευρύτατη ερμηνεία των σχετικών εννοιών, θα μπορούσαν να θεωρηθούν αιτίες της μείωσης της ικανότητας αντίληψης ή ενέργειας, μακρόχρονες «κακές» συνήθειες, ή ανάλογες ιδεολογικές ή πολιτιστικές επιδράσεις, αυτές δε λαμβάνονται υπόψη στην εκτίμηση του καταλογισμού εφόσον δεν αποδεικνύεται η ύπαρξη μιας συγκεκριμένης διατάραξης των ψυχικών λειτουργιών.

*
* *

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως ο δράστης μπορεί να θεωρηθεί ακαταλόγιστος, σύμφωνα με το άρθρο 34, κυρίως στις περιπτώσεις που παρουσιάζει:

α) Νοητική καθυστέρηση ή έκπτωση των νοητικών λειτουργιών σε βαθμό που: α) δε μπορεί (ή δυσκολεύεται πολύ) να κατανοήσει το περιεχόμενο βασικών εννοιών, (όπως νόμος, άδικο), ή ειδικών εννοιών που συνδέονται με την ειδική υπόσταση του εγκλήματος που διέπραξε (όπως ιδιοκτησία, θάνατος). α₂) Δε μπορεί (ή δυσκολεύεται πολύ) να αντιληφθεί ότι η πράξη του αποδοκιμάζεται από το ισχύον Δίκαιο.

β) Ψυχωσική συνδρομή με παραγωγικά συμπτώματα (παραλήρημα, ψευδαισθήσεις), τα οποία αλλοιώνουν κρίσιμα χαρακτηριστικά της πραγματικότητας (π.χ. ο δράστης νομίζει ότι πυροβολεί εναντίον δαιμόνων ή εναντίον δικτών οι οποίοι ετοιμάζονται να τον φονεύσουν).

γ) Αλλοίωση του επιπέδου συνείδησης (π.χ. διέγερση, θόλωση, σύγχυση) σε βαθμό που: γ₁) δε μπορούσε (ή ήταν πολύ δύσκολο) να ελέγξει μια αυτοματική αντίδραση ή μια αντανάκλαστική κίνηση (π.χ. πρόκληση σωματικής βλάβης κατά τη διάρκεια μιας επιληπτικής κρίσης, ή μιας έντονης κατατονικής διέγερσης), γ₂) ήταν πολύ δύσκολο να επιδείξει τη δέουσα προσοχή (π.χ. πρόκληση ειδικού ατυχήματος εξαιτίας αιφνίδιας κρίσης υπογλυκαιμίας), γ₃) ήταν πολύ δύσκολο να συγκρατήσει μια παρόρμησή τους (π.χ. άδικη επιθετική πράξη κατά τη διάρκεια ψυχοκινητικής διέγερσης στα πλαίσια ενός σοβαρού μανιακού επεισοδίου).

Κατά την εκτίμηση του γράφοντος στις ανωτέρω περιπτώσεις, όταν δεν υπάρχει αδυναμία αλλά δυσκολία αντίληψης του άδικου και

ενέργειας σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, κρίσιμο για την αναγνώριση του ακαταλόγιστου μπορεί να είναι το ακόλουθο ερώτημα: Είναι τόσο έντονη αυτή η δυσκολία (σε σύγκριση με τις συνήθειες δυνατότητες που διαθέτει ο «μέσος άνθρωπος») ώστε (σύμφωνα και με το «γενικό πνεύμα» της ισχύουσας ποινικής νομοθεσίας) να κρίνεται ότι δεν είναι δίκαιο να τιμωρηθεί ποινικά ο δράστης για την πράξη του;

Αξίζει να επισημανθεί εδώ ότι το άρθρο 33 του Π.Κ. αναφέρεται σε μια άλλη περίπτωση άρσης του καταλογισμού:

«Η πράξη που τέλεσε κωφάλαλος δεν του καταλογίζεται αν κριθεί ότι δεν είχε την απαιτούμενη πνευματική ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του, ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του για το άδικο αυτό».

Κατά τη γνώμη του γράφοντος το άρθρο αυτό είναι εντελώς περιττό. Το περιεχόμενό του απορροφάται πλήρως από το περιεχόμενο του άρθρου 34. Το ότι ο νομοθέτης κάνει χωρίς λόγο ξεχωριστή μνεία των κωφάλαλων αποτελεί μια επιπλέον ένδειξη του ότι επηρεάζεται από παρωχημένες απόψεις οι οποίες εν προκειμένω θεωρούν την κωφάλαλία ιδιαίτερα συνδεμένη με τις ψυχικές διαταραχές. Είναι χαρακτηριστικό ότι, στο δεύτερο εδάφιο του άρθρου 33 η κωφάλαλία καθίσταται (ακόμα και αν δεν συνοδεύεται από άλλη διαταραχή) επαρκής λόγος επιβολής μειωμένης ποινής. Η τόσο υποτιμητική «προστατευτική» για τους κωφάλαλους διάταξη θα μπορούσε να καταργηθεί.

Εκτός από την έλλειψη καταλογισμού υπάρχει και η κατάσταση μειωμένου καταλογισμού: «Αν εξαιτίας κάποιας από τις ψυχικές διαταραχές που αναφέρονται στο άρθρο 34, δεν έχει εκλείψει εντελώς μειώθηκε όμως σημαντικά η ικανότητα για καταλογισμό που απαιτείται κατά το άρθρο αυτό, επιβάλλεται ποινή ελαττωμένη...» (άρθρο 36 παρ. 1 Π.Κ.).

Κατ' αναλογία προς την ερμηνεία του άρθρου 34 η οποία επιχειρήθηκε προηγουμένα, πρέπει να γίνει δεκτό ότι μειώνεται σημαντικά η ικανότητα για καταλογισμό, όταν ο δράστης αθροιστικά:

α) Παρουσιάζει νοσηρή διατάραξη των ψυχικών λειτουργιών ή (και) διατάραξη της συνείδησης, β) λόγω αυτής της κατάστασης δυσκολεύεται να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του για το άδικο αυτό, γ) κρίνεται μεν

αξιόμειπτος, γιατί δεν κατόρθωσε να υπερβεί αυτή τη δυσκολία, όχι όμως τόσο όσο οι δράστες του ίδιου αδικήματος, οι οποίοι δεν παρουσιάζουν παρόμοιες διαταραχές και δυσκολίες.

Όλες οι καταστάσεις, που όπως αναφέρθηκε πριν μπορεί να οδηγήσουν σε άρση του καταλογισμού, δηλαδή η καθυστέρηση, η έκπτωση των νοητικών λειτουργιών, η ψυχωσική συνδρομή με παραγωγικά συμπτώματα, η αλλοίωση του επιπέδου της συνείδησης μπορεί να αποτελούν και αιτίες μείωσης του καταλογισμού. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα εξής:

α) Νοητική έκπτωση σε βαθμό που επιτρέπει μεν στο δράστη την ικανότητα να έχει μια αδρή αντίληψη του άδικου χαρακτήρα της πράξης του, περιορίζει όμως σημαντικά την ικανότητα κατανόησης όλων των πιθανών συνεπειών της, π.χ. πρόκληση επικίνδυνης σωματικής βλάβης από δράστη που δεν έχει την ικανότητα να αντιληφθεί πλήρως τους κινδύνους που συνεπάγεται η πράξη του.

β) Ψυχωσική συνδρομή με παραλήρημα ή ψευδαισθήσεις που αλλοιώνουν κρίσιμες πλευρές της πραγματικότητας π.χ. «φωνές» που επιτάσσουν εμπρησμό, σε άτομο, το οποίο όμως είναι κατά τα άλλα σε θέση να αντιληφθεί τον άδικο χαρακτήρα και τις βλαπτικές συνέπειες αυτής της πράξης.

γ) Αλλοίωση της συνείδησης μέτριου βαθμού, π.χ. επιθετικές πράξεις από συγχυτικό άτομο εναντίον ενός φανταστικού αντιπαλου.

δ) Έξαρση ενός συναισθήματος, ενός αισθήματος με δυσάρεστη χροιά, μιας παρόρμησης. Ο φόβος, το άγχος, η οργή, η χαρά, η θλίψη, η δυσφορία, ο πόνος, η πείνα, η δίψα, μπορεί να περιορίζουν την ικανότητα ενός ατόμου να κρίνει αντικειμενικά και να αποφασίζει νηφάλια. Πολλές φορές αυτές οι καταστάσεις συνδυάζονται με έντονες παρορμήσεις. Ως παρόρμηση ορίζεται η έντονη επιθυμία για τέλεση μιας συγκεκριμένης πράξης, η οποία (επιθυμία) συνοδεύεται από μια δυσάρεστη ψυχική ένταση και από την προσδοκία ότι η ένταση μπορεί να μειωθεί, όταν η πράξη τελεστεί.

Μια μεγάλη ποικιλία καταστάσεων, όπως συναισθηματική έξαρση (π.χ. ζήλια, αγανάκτηση), βιολογικές αναστατώσεις (π.χ. προεμμηνορρυσιακή τάση), συγκεκριμένες ψυχικές διαταραχές (π.χ. αγχώδη ή καταθλιπτικά σύνδρομα, διαταραχές ελέγχου των παρορμήσεων, καταστάσεις εξάρτησης), μπορεί να ανήκουν σε αυτή την κατηγορία αιτίων μείωσης του καταλογισμού.

ε) Αμβλυνση των ανασταλτικών ψυχικών λειτουργιών, οι οποίες αποτρέπουν το άτομο από το να ενεργεί σύμφωνα με κάθε παροδική

επιθυμία ή στιγμιαία παρόρμησή του. Οι συναισθηματικές αντιδράσεις ντροπής, ενοχής, φόβου, οι νοητικές διεργασίες αυτοκριτικής, ηθικής αξιολόγησης, πρόβλεψης, συνιστούν τέτοιες ανασταλτικές διεργασίες. Η άμβλυνσή τους μπορεί να οφείλεται αποκλειστικά στην έξαρση ενός συναισθήματος ή μιας παρόρμησης (πρόκειται για τις καταστάσεις, για τις οποίες έγινε λόγος στις προηγούμενες παραγράφους). Ενίοτε όμως είναι αυτοτελής και αποδίδεται (ε₁) σε ψυχολογικές διεργασίες αποεπένδυσης, ναρκισσιστικής αναδίπλωσης, καλινδρόμησης σε παιδικόμορφη συμπεριφορά (π.χ. στην υπολειμματική φάση, της σχιζοφρένειας, στο σύνδρομο ιδρυματισμού, στις διαταραχές της διαγωγής αντιδραστικού χαρακτήρα) ε₂) σε διάχυτες οργανικές εγκεφαλικές βλάβες ή σε οργανικής αιτίας διαταραχές της εγκεφαλικής λειτουργίας, οξείες (π.χ. μέθη), ή χρόνιες (π.χ. αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας επί εδάφους χρόνιας εγκεφαλικής δυσλειτουργίας).

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι μια ευρύτατη κατηγορία ψυχικών καταστάσεων και διαταραχών μπορεί να οδηγήσει στην αναγνώριση μειωμένου καταλογισμού. Κρίσιμο για το δικαστή είναι (κατ' αναλογία) όσων υποστηρίχθηκαν σε σχέση με την άρση του καταλογισμού) το ακόλουθο ερώτημα: Είναι τόσο έντονη η δυσκολία αντίληψης του αδικού, και ενέργειας σύμφωνα με αυτή (σε σύγκριση με τις συνήθειες δυνατότητες, που διαθέτει ο «μέσος άνθρωπος»), ώστε (σύμφωνα και με το «γενικό πνεύμα» της ισχύουσας ποινικής νομοθεσίας) να κρίνεται ότι ο δράστης είναι μεν ποινικά αξιόμιστος και αξιόποινος, σε βαθμό όμως σαφώς λιγότερο από τον προβλεπόμενο στη διάταξη που αφορά το αδίκημα, το οποίο διέπραξε.

Τίθεται επίσης ένα άλλο γενικότερα πρόβλημα: Μήπως η παρεχόμενη δυνατότητα διεκδίκησης μειωμένου καταλογισμού, απολήγει σε άνιση μεταχείριση σε βάρος των παραβατών οι οποίοι δεν παρουσιάζουν ψυχικές διαταραχές;

Το ακόλουθο παράδειγμα μπορεί να καταστήσει εμφανές το ανωτέρω πρόβλημα. Ένας νεαρός παρουσιάζει ναρκισσιστική διαταραχή της προσωπικότητας, δηλαδή εκδηλώνει σταθερά τις δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές που συνιστούν αυτό το σύνδρομο, μεταξύ αυτών και πράξεις παραβίασης των δικαιωμάτων των άλλων. Αν τελέσει μια άδικη πράξη αυτού του είδους μπορεί να τιμωρηθεί λιγότερο από κάποιον που έκανε ακριβώς το ίδιο αδίκημα χωρίς να παρουσιάσει αυτές τις μορφές δυσπροσαρμοστικής συμπεριφοράς. Έτσι, ο νόμος φαίνεται να επιβραβεύει την ύπαρξη ενός «κακού» χαρακτήρα, ή ενός

συνόλου «κακών» συνθηκών, εφόσον εμφανίζονται υπό τον μανδύα (την ονομασία) μιας «ψυχικής διαταραχής».

Εναντίον αυτής της άποψης μπορεί να προβληθούν τα ακόλουθα επιχειρήματα: Η κοινωνία και το ποινικό σύστημα έχουν περισσότερες απαιτήσεις από ένα άτομο το οποίο μπορεί να κρίνει και να αποφασίζει χωρίς να δεσμεύεται υπέρμετρα από παρελθούσες ψυχολογικού χαρακτήρα επιδράσεις, ή βιολογικές ιδιομορφίες των εγκεφαλικών του λειτουργιών, οι οποίες έχουν προσλάβει το χαρακτήρα ψυχικής διαταραχής. Το ποινικό σύστημα εμπιστεύεται την Ψυχιατρική ως επιστήμη όταν αυτή διατείνεται ότι μερικές φορές πίσω από μια δυσπροσαρμοστική συμπεριφορά διακρίνεται η ύπαρξη μιας ιδιαιτερότητας των ψυχικών λειτουργιών, η οποία αν και τμήμα της όλης ψυχικής ζωής και της προσωπικότητας του ατόμου, έχει αποκτήσει μια διακριτή και αυτοτελή υπόσταση και επηρεάζει έντονα τις κρίσιμες ως προς τη λήψη μιας εγκληματικής απόφασης ανώτερες πνευματικές λειτουργίες, ιδίως την κρίση και τη βούληση.

Εξάλλου, για τη δίκαιη επιβολή ποινών σε όλους τους παραβάτες (με ή χωρίς ψυχική διαταραχή) υπάρχουν και άλλα κριτήρια όπως π.χ. η συμπεριφορά του δράστη πριν ή μετά το έγκλημα, η ύπαρξη ταπεινών ή μη κινήτρων (βλ. άρθρο 84 Π.Κ., περί ελαφρυντικών περιστάσεων).

*
* *

Ο επικίνδυνος ακαταλόγιστος δράστης ποινικής παράβασης, η οποία τιμωρείται με ποινή φυλάκισης μεγαλύτερη από 6 μήνες, εγκλείεται σε θεραπευτικό κατάστημα μέχρις ότου κριθεί ότι δεν είναι επικίνδυνος (άρθρο 69 Π.Κ.). Στην Ελλάδα αυτό το μέτρο ασφάλειας αφορά συνήθως δράστες φόνου και σπανίως άτομα που παραβίασαν άλλες διατάξεις (εμπρηστές, δράστες ασέλγειας, υπότροπους κλέφτες). Η μέση διάρκεια εγκλεισμού για τους δράστες φόνου είναι 5-7 χρόνια. Επειδή δεν υπάρχει πλέον ειδική ψυχιατρική κλινική για ακαταλόγιστους δράστες παραβάσεων, αυτοί εγκλείονται σε ψυχιατρικές κλινικές δημόσιων ψυχιατρείων και είναι ανεμεμιγμένοι με άλλους ασθενείς.

Ο επικίνδυνος, μειωμένου καταλογισμού, δράστης παράβασης, η οποία τιμωρείται με ποινή φυλάκισης μεγαλύτερη από 6 μήνες, καταδικάζεται σε περιορισμό σε ψυχιατρικό κατάστημα ή παράρτημα φυ-

λακών. Μένει εκεί μέχρι να θεωρηθεί ότι έπαψε να είναι επικίνδυνος και πάντως το πολύ μέχρι 10 χρόνια αν διέπραξε πλημμέλημα ή μέχρι 15 χρόνια αν διέπραξε κακούργημα. Όταν εξέλθει από το ψυχιατρικό κατάστημα συνεχίζει κανονικά την έκτιση του τυχόν υπόλοιπου της ποινής, η οποία του επιβλήθηκε (άρθρα 37, 38, 39 40 Π.Κ.). Ειδικά στην περίπτωση των καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα επικίνδυνων εγκλημάτων με περιορισμένο καταλογισμό, ο νόμος δίνει τη δυνατότητα στο δικαστήριο να επιβάλει την ποινή του επ' αόριστο περιορισμού (ή της επ' αόριστο κάθειρξης) (άρθρο 41 Π.Κ.) Από όσο γνωρίζει ο γράφων τέτοιες ποινές δεν έχουν επιβληθεί από ελληνικό δικαστήριο, ούτε έχει παραταθεί η κράτηση σε ψυχιατρικό κατάστημα για λόγους επικινδυνότητας, επί χρονικό διάστημα μεγαλύτερο της ποινής, η οποία επιβλήθηκε αρχικά.

Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες οι ακαταλόγιστοι επικίνδυνοι παραβάτες, και οι κατάδικοι με σοβαρά ψυχικά προβλήματα διαμένουν:

- α) Σε ψυχιατρικά νοσοκομεία μαζί με άλλους ασθενείς.
- β) Σε ειδικά νοσοκομεία κρατούμενων ή σε ανάλογες πτέρυγες ψυχιατρείων.
- γ) Σε ψυχιατρικές κλινικές φυλακών.

δ) Σε ειδικές μονάδες, οι οποίες λειτουργούν ως κλειστές θεραπευτικές κοινότητες, και είτε στεγάζονται σε φυλακές (ως ιδιαίτερα τμήματά τους) είτε λειτουργούν ανεξάρτητα από αυτές.

Η πρώτη λύση είναι απαράδεκτη. Οι κρατούμενοι ασθενείς βρίσκονται υπό ένα ασαφές καθεστώς ενώ παραβλάπεται και η θεραπεία των υπόλοιπων ασθενών. Η δεύτερη και η τρίτη λύση ενδείκνυται όταν υπάρχει ανάγκη βραχύχρονης εντατικής νοσηλείας. Η τέταρτη λύση, όπως και σε άλλα σημεία αυτού του βιβλίου αναφέρεται, έστω και αν δεν απέδωσε ακόμα τα αρχικά αναμενόμενα όσον αφορά τη βελτίωση των παραβατών και την πρόληψη της υποτροπής των παραβατικών δραστηριοτήτων, είναι η καλύτερη δυνατή. Μειώνει τον κίνδυνο επιδείνωσης της ψυχικής διαταραχής και διασφαλίζει κάποιες λογικές συνθήκες ανθρώπινης μεταχείρισης των παραβατών.

*
* * *

Κατά την εκτίμηση του γράφοντος η τάση για εύκολη αναγνώριση του ακαταλόγιστου σε άτομα, που πάσχουν από σοβαρές ψυχικές διαταραχές, ενώ ξεκινά από μια διάθεση προστασίας των ατόμων αυ-

τών έχει και επιπτώσεις, οι οποίες επιδρούν δυσμενώς στην εξέλιξη της ψυχικής νόσου. Εμπεδώνει στις συνειδήσεις των μελών μιας κοινωνίας την εικόνα του ανεύθυνου και επικίνδυνου «τρελού», με τον οποίο δε μπορεί να συνεννοηθεί κανείς λογικά, ούτε να συνδεθεί επαγγελματικά ή φιλικά. Το τίμημα της ποινικής ανευθυνότητας είναι η μεγαλύτερη κοινωνική απομόνωση του ασθενούς, ο στιγματισμός του, η στήριξη της επιβίωσής του στον οίκτο των άλλων. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί έτσι φαύλους κύκλους. Αυτός που οι άλλοι τον θεωρούν ανεύθυνα, τείνει να πιστέψει ότι είναι, και εν πάσει περιπτώσει συμπεριφέρεται σα να είναι. Οι ασχολούμενοι με τα προβλήματα ψυχικής υγείας γνωρίζουν καλά πόσο επηρεάζει την αυτοεκτίμηση των ασθενών και πόσο εμποδίζει τις προσπάθειες υπευθυνοποίησής τους, αυτή η αντιμετώπιση από το νόμο και την κοινωνία. Η φράση που χρησιμοποιούν συχνά «έχω χαρτί ότι είμαι τρελός, δεν με πιάνει ο νόμος», ακόμα και όταν προφέρεται απειλητικά εμπεριέχει την απόγνωση του ανθρώπου που αισθάνεται ότι η ύπαρξή του είναι «αναγκαίο κακό» για τους άλλους. Η ποινική απουπευθυνοποίηση των ψυχωσικών ιδίως ασθενών, δυσκολεύει το έργο της Κοινωνικής Ψυχιατρικής, η οποία έχει ως βασικό στόχο την κοινωνική τους επένταξη.

Ως αντίλογος στα ανωτέρω προβάλλονται δύο επιχειρήματα: α) Σε ορισμένες περιπτώσεις λόγω της ψυχικής διαταραχής αλλοιώνεται τόσο πολύ η εικόνα της πραγματικότητας στη συνείδηση του ασθενούς, ώστε η τιμωρία του φαίνεται και είναι άδικη και παράλογη. β) Υπάρχει κίνδυνος η επιβολή της ποινής και η έκτισή της να επιδεινώσουν την ψυχική διαταραχή. Ακόμα και μια ολιγοήμερη φυλάκιση μπορεί να προκαλέσει ένα τέτοιο αποτέλεσμα.

Όσον αφορά το πρώτο από τα επιχειρήματα της προηγούμενης παραγράφου: Είναι προφανές ότι καμιά θεραπευτική ή άλλη σκοπιμότητα δεν πρέπει να απολήγει σε άδικη μεταχείριση των ασθενών. Γι' αυτό δεν προτείνεται η κατάργηση της άρσης του καταλογισμού, αλλά η φειδώ στην αναγνώρισή του. Οι δικαστές, για άλλους λόγους, είναι συνήθως αρκετά φειδωλοί, και έτσι η ανωτέρω προτροπή απευθύνεται μάλλον προς όσους θεραπευτές έχουν την τάση για συναισθηματικούς ή άλλους λόγους να υποστηρίζουν την πλήρη ποινική ανευθυνότητα ασθενών, στους οποίους θα έπρεπε να αναγνωρισθεί μείωση μόνο του καταλογισμού.

Όσον αφορά το δεύτερο επιχείρημα: Θα πρέπει να εφαρμόζονται τρόποι ασφαριστικής μεταχείρισης των ασθενών, οι οποίοι όχι μόνο

να μη βλάπτουν αλλά ενδεχομένως να επενεργούν θεραπευτικά. Η φυλάκιση είναι μια μέθοδος τιμώρησης η οποία επιβαρύνει την ψυχική υγεία, υγείων και ασθενών φυλακισμένων. Θα πρέπει να μην επιβάλλεται ποτέ τουλάχιστον σε όσους παρουσιάζουν χρόνιες ψυχωσικές εκδηλώσεις ή άλλες σοβαρές ψυχικές διαταραχές. Υπάρχουν όμως εναλλακτικές δυνατότητες σωφρονισμού (π.χ. χρηματικές ποινές, επιβολή κοινωνικά υποχρεωτικής εργασίας, διαμονή σε κλειστές ή ημιανοιχτές θεραπευτικές κοινότητες), οι οποίες πρέπει να χρησιμοποιούνται κατά περίπτωση. Το ζητούμενο είναι να αντιληφθεί ο ψυχασθενής-παραβάτης ότι είναι και θεωρείται από τους άλλους υπεύθυνος για ό,τι «καλό» ή «κακό» πράττει.

Όπως γίνεται εμφανές από τα ανωτέρω και από όσα αναφέρονται σε άλλα κεφάλαια αυτού του βιβλίου, η μεταχείριση των παραβατών με ψυχικές διαταραχές, (ακαταλόγιστων ή μη), στην Ελλάδα γίνεται με παρωχημένες μεθόδους ή εκ του προχείρου. Ελλείπουν τα στοιχειώδη τόσο ως προς την οργάνωση των υπηρεσιών και των μέσων, όσο και ως προς την εξειδίκευση και αξιοποίηση του κατάλληλου προσωπικού. Εξάλλου και η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας είναι μάλλον περιορισμένη. Η ανεπάρκεια, η άγνοια, η αδιαφορία είναι και σε αυτή την περίπτωση πηγή δυστυχίας και εξαθλίωσης για πολλές χιλιάδες οικογένειες, ασθενών δραστήων και θυμάτων.

Βιβλιογραφία

1. Ανδρουλάκης Μ.: Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος (γ' τόμος), σελ. 1 επ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1986.
2. Όπ. πρ. σημ. 1, σελ. 83 επ.
3. Lebigre A.: Quelques Aspects de la Responsabilité Pénale en Droit Romain Classique, Presses Universitaires de France, Paris, 1967.
4. Rasch W.: Criminal Responsibility in Europe, pp. 299-305, in Buglass R., Bowden R. (eds.): Principles and Practice of Forensic Psychiatry, Churchill Livingstone, Edinburgh, London, Melbourne, N. York, 1990.
5. West D.J., Walk A. (eds): Daniel McNaughton, His Trial and the Aftermath, Gaskell, Ashford, 1977.
6. Forshaw D., Rollin H.: The History of Forensic Psychiatry in England, pp. 61-101, in όπ. πρ. σημ. 4.
7. Sadoff R.: Legislation in the United States, pp. 307-312, in όπ. πρ. σημ. 4.
8. Δέδες Χ.: Καταλογισμός και Ανθρώπινη Δινατότης, σελ. 78 επ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1975.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17

Η ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη

Πρακτογνωμοσύνη είναι το σύνολο των ενεργειών ενός ατόμου, το οποίο είναι κάτοχος επιστημονικών ή τεχνικών γνώσεων ή ειδικής εμπειρίας, και το οποίο εξετάζει αντικείμενα, πρόσωπα ή καταστάσεις και αποφαινεται γι' αυτά σύμφωνα με τις γνώσεις του ή την εμπειρία του. Το ισχύον δίκαιο προβλέπει και σε μερικές περιπτώσεις επιβάλλει την πραγματοποίηση πρακτογνωμοσύνης στα πλαίσια της απονομής δικαιοσύνης ή της λήψης ορισμένων αποφάσεων διοικητικού χαρακτήρα. Ειδικοί κανόνες δικαίου, (ιδίως τα άρθρα 368 έως 392 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και τα άρθρα 182 έως 203 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας), ρυθμίζουν τα ζητήματα που συνδέονται με την εκτέλεση της πρακτογνωμοσύνης.

Η ψυχιατρική πρακτογνωμοσύνη^{1,2,3} εκτελείται από ψυχίατρο (και σπανίως, ελλείψει αυτού, από άλλο ιατρό), ο οποίος αποφαινεται για την ύπαρξη ψυχικής διαταραχής και για ορισμένες κρίσιμες συνέπειες που συνδέονται με αυτή (π.χ. επικινδυνότητα το πάσχοντος). Μερικές φορές, (στην Ελλάδα σπανίως), η ψυχιατρική πρακτογνωμοσύνη συνδυάζεται με ψυχολογική πρακτογνωμοσύνη ή/και με κοινωνική έρευνα (που πραγματοποιούνται από ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό αντίστοιχα)^{4,5}. Ερευνώνται η προσωπικότητα, ο χαρακτήρας, οι πνευματικές ικανότητες, οι δεξιότητες του εξεταζόμενου, η ψυχοσυναισθηματική, πνευματική και κοινωνική του εξέλιξη, οι συνθήκες της ζωής του (οικογενειακές, επαγγελματικές, οικονομικές), οι ειδικές περιστάσεις (π.χ. ψυχοπιεστικά γεγονότα), στις οποίες κάποια κρίσιμη περίοδο βρέθηκε. Είναι προφανές ότι όλα αυτά τα είδη πρακτογνωμοσύνης είναι πολύ χρήσιμα για την ολόπλευρη διερεύνηση, την κατανόηση, την πρόβλεψη της συμπεριφοράς ενός ατόμου. Η πλημμελής αξιοποίηση από το νομικό και το σωφρονιστικό σύστημα των δυνατοτήτων που προσφέρει η ψυχολογική πραγμα-